

इराण आणि इस्रायलदरम्यानचे युध्द आजघडीला शांत दिसत असले तरी नजिकच्या भविष्यकाळात पुन्हा पेटणार नाही, याची खात्री आज कोणीच देताना दिसत नाही. हे युध्द त्या दोन देशांमध्ये झडले आणि अमेरिकेच्या इराणवरील बॉबहल्ल्यानंतर शांत झाले. मात्र मधल्या काळात परिणामस्वरूप महागाई वाढली आणि तेलाचा व्यापार संकटात येईल, अशी शक्यता बोलून दाखवली जाऊ लागली. आज ही शक्यता दिसत नसली तरी अशा घडामोडींचा जागतिक अर्थकारणावरील प्रभाव हा एक महत्वाचा मुद्दा आहे. मध्य पूर्व हा जगातील तेल उत्पादनाचा एक प्रमुख भाग आहे. जगातील सुमारे २५ टक्के तेल व्यापार इराण आणि होम ्रुच्या आखातासारख्या त्याच्या आसपासच्या भागातून होतो. इस्रायल आणि इराणमधील युद्ध पुढे पुन्हा भडकले, तर तेलाच्या पुरवठ्यात व्यत्यय येऊ शकतो. शिपिंग मार्ग बंद होऊ शकतात आणि तेल टँकरवर हल्ल्याचा धोका वाढू शकतो. यामुळे तेलाच्या किमती गगनाला भिडू शकतात. गेल्या काही दिवसांमध्ये तेलाच्या किमतीत मोठी वाढ झाली आहे. कच्च्या तेलाच्या किमती प्रति पिंप ७८ डॉलर्सवर पोहोचल्या. यामुळे भारतासारख्या देशांमध्ये पेट्रोल, डिझेल आणि स्वयंपाकाच्या गॅसच्या किमती वाढू शकतात. परिणामी, सामान्य लोकांचा खर्च वाढेल. कच्च्या तेलाच्या वाढत्या किमतीमुळे महागाईदेखील वाढेल. तेलाचा वापर केवळ वाहनांसाठी नाही, तर वस्तूंच्या उत्पादनासाठी आणि ती एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी नेण्यासाठीदेखील केला जातो. कच्चे तेल महाग झाल्यास वाहतुकीचा खर्च वाढेल. त्यामुळे अन्नपदार्थ आणि दैनंदिन वस्तूंच्या किमती वाढू शकतात. यामुळे भारतासारख्या देशांमध्ये मध्यमवर्गीय आणि गरीब कुटुंबांवर भार वाढेल. दोन्ही देशांम धील युद्धापूर्वी, महागाई नियंत्रणात असल्याचे दिसून येत होते आणि यामुळेच अलिकडच्या काळात अनेक मोठ्या अर्थव्यवस्थांच्या मध्यवर्ती बँका त्यांच्या देशांमधील बँकांना दिलेल्या कर्जावरील व्याजदर कमी करत होत्या. ‘बँक ऑफ इंग्लंड’ने अलीकडेच ब्रिटनचा बेस इंटरेस्ट रेट ४.२५ टक्के केला. भारतीय रिझर्व्ह बँकेनेही अलिकडेच प्रमुख रेपो रेट ५० बेसिस पॉइंट्सने कमी केला. तथापि, ट्रम्प यांच्या ‘टॅरिफ वॉर’मुळे अमेरिकेच्या फेडरल रिझर्व्हने दर कपात कमी न करता ‘जैसे थे’ ठेवले आहेत.

पाहता पाहता देशात आणीबाणी लादली गेली, त्याला पन्नास वर्षे पूर्ण झाली. ही देशाच्या राजकीय आणि सामाजिक जीवनातील एक अत्यंत महत्त्वपूर्ण घटना. आज मागे वळून पाह- ताना या घटनेचे गंभीर पडसाद उमटलेले दिसतात. इंदिरा गांधींनी लादलेली घोषित आणीबाणी अनुभवणारे बडे नेते, ज्येष्ठ पत्रकार, विचारवंत आजकाल पुन्हा आणीबाणी अवतरल्याचा आरोप करतात. हे नेते काँग्रेसचेच आहेत असे नाही. शिवाय याविषयी काँग्रेसवाले कोणत्या तोंडाने बोलणार? अर्थात, काही इंदिरानिष्ठ नेते आजही आणीबाणीच्या तत्कालिन अपरिहार्यतेचे समर्थन करतात; पण आणीबाणी ही घोडचूकच होती, अशी कबुली देत बहुतांश काँग्रेसजन या लांछनातून स्वतःची आणि पक्षाची सुटका करून घेण्यासाठी धडपडतात. ‘सर्व ज्येष्ठ नेते तुरुंगवासात असल्यामुळे आपण भूमिगत राहून आणीबाणीविरुद्ध प्रचारसाहित्य बनवले. त्या वेळी गांधीवादी लोकांसोबत काम करण्याची संधी मिळाली,’ असे मोदी सांगतात. ‘आणीबाणीचे स्मरण करत गळे काढण्याची आपली प्रकृती नाही. आणीबाणीमध्ये आलेल्या संकटांमध्ये भारताची लोकशाही तावून-सुलाखून निघाली. चोहोबाजूंनी अन्याय होत असताना त्याविरुद्ध लढण्याची एक जिद्द असते. ती मूल्यांपाठी जगण्याची ताकद

देते. आणीबाणीतून मिळालेला हा सर्वात मोठा धडा आहे,’ असे आणीबाणीविषयीचे मोदी यांचे चिंतन असले, तरी भारतीय जनता पक्षाने ज्या पद्धतीने आणीबाणीविरोधात मोहीम उघडी आहे, ते पाहून काँग्रेसला पुन्हा आरोपीच्या पिंजऱ्यात उभे करण्याची व्यूहनीती आखली आहे का, असा प्रश्न उपस्थित होतो.

मोदी यांनी २०१४ च्या लोकसभा निवडणुकीमध्ये इंदिरा गांधीच्या १९७१ च्या निवडणूक प्रचार आणि व्यवस्थापन तंत्राची माहिती घेतली होती. स्वाभाविकच इंदिरा गांधींनी केलेल्या चुका टाळून सर्वसामान्यांवर आणीबाणी न लादता व्यवस्थेवर आ- पणा वरचष्मा प्रस्थापित करण्यावर त्यांचा भर आहे. इंदिरा गांधी यांच्या पावलांवर पाऊल टाकणारे मोदी स्वतःच्या प्रतिमेबद्दल

इराण आणि इस्रायलदरम्यानचे युध्द झडले आणि अमेरिकेच्या इराणवरील बॉबहल्ल्यानंतर शांत झाले. मात्र मधल्या काळात परिणामस्वरूप महागाई वाढली आणि तेलाचा व्यापार संकटात येईल, अशी शक्यता बोलून दाखवली जाऊ लागली. आज ही शक्यता दिसत नसली तरी अशा घडामोडींचा जागतिक अर्थकारणावरील प्रभाव हा एक महत्वाचा मुद्दा आहे.

आखाती संघर्ष आणि जागतिक झळ

नेहमीच जागतिक व्यापारात अडथळा आणू शकते. होर्मुझची सामुद्रधुनी हा जगातील तेल व्यापाराचा एक प्रमुख मार्ग आहे. दोन्ही देशांमधील तणावामुळे हा मार्ग बंद झाल्यास जहाजांना लांब मार्गाने जावे लागू शकते. यामुळे वस्तूंच्या वाहतुकीचा खर्च वाढेल आणि विन्याच्या किमतीही वाढू शकतात. तेल आयातीवर अवलंबून असलेल्या भारतासारख्या देशांच्या निर्यातीवर परिणाम होऊ शकतो. भारतातून कापड, तांदूळ आणि मसाल्यासारख्या वस्तूंच्या निर्यातीवर त्याचा परिणाम होऊ शकतो. दोन्ही देशांमधील युद्धाच्या बातमीने अलिकडच्या काळात शेअर बाजारातही खळबळ उडाली. काही तज्ज्ञांच्या मते भीतीपोटी गुंतवणूकदार सोने किंवा चांदीसारख्या सुरक्षित ठिकाणी आपले पैसे गुंतवत आहेत. सोन्याची किंमत वाढली आहे. डॉलर मजबूत झाला आहे. त्यामुळे शेअर बाजारात घसरण दिसून येत आहे. तथापि, या तणावाचा काही बाजारपेठांवर अद्याप फारसा परिणाम झालेला नाही. भारतातील सेन्सेक्स आणि निफ्टी सारख्या भांडवली बाजारांवर गेल्या काही दिवसांपासून सातत्याने दबाव दिसतो आहे. युद्धाचा जागतिक पुरवठा साखळीवरही परिणाम होतो. जागतिक पुरवठा साखळी बंद पडल्याने इलेक्ट्रॉनिक्स, ऑटोमोबाईल्स आणि औषधे यासारख्या उद्योगांचे नुकसान होऊ शकते. यामुळे कारखाने बंद होऊ शकतात आणि बेरोजगारी वाढू शकते.

अलिकडच्या काळात अनेक विमान कंपन्यांनी मध्य पूर्वेतील उड्डाणे स्थगित किंवा रद्द केली तर काही देशांनी त्यांचे हवाई क्षेत्र बंद केले. मध्य पूर्वेतील सर्वात मोठी विमान कंपनी असलेल्या एमिरेट्सने सांगितले की त्यांनी इराक, जॉर्डन, लेबनॉन आणि इराणला जाणारी आणि जाणारी उड्डाणे ३० जूनपर्यंत स्थगित केली. एतिहाद एअरवेज- ने अबू धाबी आणि तेल अवीव दरम्यानची उड्डाणे रद्द केली. कतार एअरवेजने इराण, इराक आणि सीरियाला जाणारी उड्डाणे तात्प- रुरती रद्द केली. मध्यपूर्वेत पुन्हा एकदा भडका उड्डाण्यामुळे कच्च्या तेलाच्या किमतीत तांबडतोब दहा टक्क्यांनी वाढ झाली. ३० मे २०२५ रोजी कच्च्या तेलाचे दर ६२ डॉलर प्रति बॅरल इतक्या खाली घसरले होते. परंतु यात वाढ होत दर ७८ डॉलर प्रति बॅरलवर पोहोचले. त्याचप्रम

ाणे लगेच शेअर बाजारातही घसरण झाली. अर्थात जागतिक अस्ि- थरता निर्माण झाल्यामुळे सोने दहा ग्रॅमला एक लाख रुपयांवर गेले. बऱ्याचदा आंतरराष्ट्रीय व्यापारात अडथळे येतात आणि शेअर बाजार कोसळतो, तेव्हा गुंतवणूकदार सोन्याकडे वळतात. या वेळी असेच घडले. इस्रायलने इराणच्या दोन तेल आणि नैसर्गिक वायू शुद्धीकरण प्रकल्पांवर हल्ले केले. इराण हा जगातील तिसऱ्या क्रमांकाचा तेल उत्पादक देश आहे.

कच्च्या तेलाच्या किमती वाढत गेल्यास तेलविक्री कंपन्यांना पेट्रोल आणि डिझेलच्या किमती वाढवाव्या लागतात. यामुळे वाहतूक, अन्नपदार्थ तसेच इतर वस्तू महाग होऊ शकतात. इस्रायल आणि इराण यांच्यातील युद्धामुळे सर्वाधिक फटका आधीच कर्जबाजारी असलेल्या पाकिस्तानलाही बसला. तिथे पेट्रोल आणि डिझेलचे भाव भारताच्या तुलनेत दुपटीने वाढले. पाकिस्तानच्या हाय स्पीड डिझेलच्या किमतीत प्रति लिटर सुमारे आठ आणि पेट्रोलच्या किमतीत प्रति लिटर चार रुपये ८० पैसे पाकिस्तानी रुपयांची वाढ करण्यात आली. आता तिथे हाय स्पीड डिझेल २६२ रुपये प्रति लिटर तर पेट्रोल २५८ रुपये प्रति लिटर झाले आहे. अगोदरच युकेन-रशिया आणि इस्रायल-हमास संघर्षाचे जगातील वस्तू बाजार किंवा कर्मांडिटी मार्केटवर विपरीत परिणाम झाले आहेत. इस्रायल-इराण तणावामुळे

आहे. त्यामुळे उपलब्ध असलेल्या सर्व मार्केटिंग तंत्रांनिशी देशात आणि देशाबाहेर आपली प्रतिमा अबाधित राखण्याचे आव्हान मोदींपुढे आहे. बरोबर ५० वर्षांपूर्वी, २५ जून १९७५ च्या रात्री इंदिरा गांधींच्या नेतृत्वाखालील सरकारने अच- ानक संपूर्ण देशात आणीबाणी जाहीर केली. या निर्णयानंतर, नागरिकांचे मूलभूत अधिकार हिरावून घेण्यात आले. वर्तमानपत्रांवर सेन्सॉरशिप लादण्यात आली, विरोधकांना तुरुंगात टाकण्यात आले आणि सर्वांचा आवाज दाबण्यात आला. भारतात यापूर्वी दोनदा आणीबाणी लागू करण्यात आली होती, परंतु त्यामागे युद्ध किंवा बाह्य हल्ला अशी ठोस कारणे होती. २६ ऑक्टोबर १९६२

रोजी चीनशी युद्ध झाल्यानंतर देशात पहिल्यांदाच आणीबाणी लागू करण्यात आली. तेव्हा जवाहरलाल नेहरू पंतप्रधानपदी होते. ही आणीबाणी १९६८ पर्यंत चालली. १९७१ ची दुसरी आणीबाणी ३ डिसेंबर १९७१ रोजी पाकिस्तान युद्धामुळे लागू करण्यात आली. हे युद्ध बांगलादेशच्या स्वातंत्र्याशी संबंधित होते आणि देशाच्या सुरक्षेला धोका होता. या वेळी व्ही. व्ही. गिरी राष्ट्रपती होते. १९७५ ची तिसरी आणीबाणी २५ जून १९७५ च्या रात्री इंदिरा गांधी सरकारने अंतर्गत अस्थिरतेचे कारण देत अचानक लागू केली, मात्र खरे कारण न्यायालयाचा निर्णय होता. १२ जून १९७५ रोजी अलाहाबाद उच्च न्यायालयाने इंदिरा गांधींची निवडणूक रद्द केली होती आणि त्यांना सहा वर्षे निवडणूक लढवण्यास मनाई केली होती. त्यानंतर त्यांच्या राजीनाम्यासाठी देशभरात निदर्शने सुरू झाली. इंदिरा गांधी यांनी स्वतःला वाचवण्यासाठी आणि सत्तेत राहण्यासाठी राष्ट्रपती फखरुद्दीन अली अहमद यांना आणीबाणी जाहीर करण्यास भाग पाडले.

ही आणीबाणी पूर्ण २१ महिने म्हणजे २१ मार्च १९७७ पर्यंत चालली. आणीबाणीच्या काळात संविधानाच्या कलम ३५२ अंतर्गत देशातील नागरिकांचे मूलभूत अधिकार रद्द करण्यात आले. वृत्तपत्रांचे स्वातंत्र्य रद्द करण्यात आले. सरकारच्या परवानगीनेच प्रत्येक बातमी प्रकाशित केली जाई. राजकीय विरोधकांना अटक करून तुरुंगात टाकण्यात आले. त्यात जयप्रकाश नारायण, अटलबिहारी वाजपेयी, लालकृष्ण अडवाणी यांसारखी मोठी नावे समाविष्ट होती. १९७५ ची

आणीबाणी अजूनही भारतीय लोकशाहीचा सर्वात काळा अध्याय मानली जाते. ती इंदिरा गांधींच्या हुकूमशाही विचारसरणीचे आणि सत्तेच्या भुकेचे प्रतीक मानली जाते. आजही राजकीय पक्ष या निर्णयासाठी काँग्रेस आणि इंदिरा गांधींना कोंडीत पकडतात. इंदिरा गांधींनी संवैधानिक तरतुदींच्या मदतीने आणीबाणी लादली; परंतु आणीबाणीच्या काळात जे काही घडले ते आज औपचारिक घोषणा न करता घडत आहे. फरक इतकाच आहे, की आणीबाणीच्या काळात ते शिस्तीच्या नावाखाली केले गेले, तर आज विकास आणि राष्ट्रवाद हे मंत्र आहेत. आणीबाणीच्या काळात खुशामत आणि राजकीय ढोंगीपणाच्या मर्यादा ओलांडत तत्कालीन काँग्रेस

एका आठवड्यात कच्च्या तेलाचे भाव सोळा टक्क्यांनी वधारले. इराणने होरमुझ सामुद्रधुनी व्यापारासाठी बंद करण्याचे अतिरेकी पाऊल उचलू नये, यासाठी बरेच देश प्रयत्नशील राहिल्याचे गेल्या काही काळात पाहायला मिळाले. भारतात ८७ टक्के खनिज तेल आयात केले जाते.

त्यापैकी बरेचसे तेल होरमुझच्या मार्गाने आणले जाते. तेलाचे दर वाढले की आयातखर्च वाढून वित्तीय तूट मर्यादाबेहेर जाते. अशा वेळी रिझर्व्ह बँकेला व्याजदरावाढीचा पर्याय स्वीकारावा लागतो आणि तसे झाल्यास उत्पादनवृद्धीवर प्रतिकूल परिणाम होतो.

२०२१ च्या दिवाळीनंतर कच्च्या तेलाचे भाव बॅरलला ८५ डॉलरपर्यंत पोहोचले तेव्हा देशातील पेट्रोल आणि डिझेलचे भावही विक्रमी पातळीवर पोहोचले होते. पेट्रोल आणि डिझेलचा अर्थव्यवस्थेवर व्यापक परिणाम होत असतो. त्यामुळे अन्नधान्यापासून खतांपर्यंत आणि दूध-अंड्यापासून फळे-भाजीपाल्यापर्यंत सर्व वस्तू प्रचंड महाग झाल्या होत्या. तेव्हा टोमॅटो ८० रुपये किलो आणि कोथिंबिरीची एक जुडी सव्वाशे रुपयाला गेली होती. इतकी महागाई कधी कुणी पाहिली आहे का? २०१८ नंतर आंतरराष्ट्रीय बाजारात कच्च्या तेलाचे भाव इतके कधीही वाढले नव्हते. २०२१ अखेर जगभर कोरोनाचे संकट निवळत चालले होते. त्यामुळे अर्थव्यवस्थाना उभारी मिळू लागली. परिणामी, सर्वच वस्तूंची मागणी वाढत चालली आणि त्याचे पर्यवसान इंधनांच्या किमती वाढण्यात झाले. त्यावेळी जगातील प्रमुख तेल उत्पादक देशांनी तेलाचे भाव वधारले असतानाही उत्पादनात टप्प्याटप्प्यानेच वाढ करण्याचे ठरवले होते. २०२० मध्ये ब्रेंट क्रुडची किंमत बॅरलला ४२ डॉलर होती. २०२१ अखेर ती दुपटीवर गेली. अशा वेळी मागणीच्या तुलनेत उत्पादन आणि पुरवठा मोठ्या प्रमाणात वाढला असता, तर भाव खाली आले असते. परंतु तेल निर्यातदारांची ‘ओपेक’ ही संघटना तसेच तेल उत्पादकांचा दुसरा एक समूह यांच्या बैठकीत केवळ प्रति दिन चार लाख बॅरल्सनेच उत्पादन वाढवण्याचा निर्णय झाला.

कोव्हिडच्या काळात प्रवासबंदी असल्यामुळे अनेक देशांनी कच्च्या तेलाच्या उत्पादनकपातीचा निर्णय राबवला. परंतु कोविड संपल्यानंतर मागणीमध्ये लक्षणीय वाढ होत असूनही, तेलसंपन्न देशांनी त्यानुसार उत्पादन वाढवले नाही. सध्या चलनफुगवट्याचा दर २.५ टक्क्यांवर आला असून आणखी पाव टक्क्याने घसरले, असा अंदाज केंद्र सरकारच्या ग्राहक कामकाज विभागाने व्यक्त केला आहे. परंतु, तेलाचे दर चढे राहिल्यास आणि अतिपावसामुळे पिकांचे नुकसान झाल्यास, भाववाढीचे संकट पुन्हा उद्भवू शकते, हे लक्षात घेतले पाहिजे.

अध्यक्ष देवकांत बरुआ यांनी ‘इंदिरा म्हणजे भारत, भारत म्हणजे इंदिरा’ असा नारा दिला.

आज भाजपमध्ये रविशंकर प्रसाद, शिवराजसिंह चौहान आणि देवेंद्र फडणवीस यांच्यापासून ते अगदी खालच्या पातळीवरील कार्यकर्त्यांपर्यंत अनेक नेते मोदी यांचे दैवी शक्तीचे मूर्त स्वरूप किंवा अलौकिक क्षमतचे म्हणून वर्णन करतात. भाजप अध्यक्ष जे. पी. नड्डा यांनी मोदींना देवांचेही नेते म्हटले, तेव्हा इंदिराजींच्या काळातील राजकीय खुशामतीत आणि सध्याच्या खुशामतीत काहीच फरक नसतो, हे लक्षात आले. आज लोकशाहीची रक्षक म्हणता येतील, अशा संघटना कमी आहेत. आज पुन्हा एकदा सरकारची मंत्री न्यायालयांना खटले कसे निकाली काढायचे याबद्दल सल्ला देताना दिसतात. न्यायालयांनीही सरकारच्या हेतूनुसार निर्णय दिले आहेत. सर्वोच्च न्यायालय आणि उच्च न्यायालयाचे न्यायाधीश सार्वजनिक व्यासपीठांवर सत्ताधारी पक्षाच्या नेत्यांचे कौतुक करतात; त्यांची विशेष प्रशंसा पंतप्रधान मोदी यांच्यासाठी राखीव असते. निवडणूक आयोगाची विश्वासाहता नष्ट झाली आहे. पंतप्रधान आणि त्यांच्या पक्षाच्या सोयी लक्षात घेऊन निवडणुकांचे वेळापत्रक आखले जातात. माहिती अधिकार कायदा जवळजवळ निष्प्रभ झाला आहे. सीबीआय, प्रासिकर विभाग आणि अंमलबजावणी संचालनालय यासारख्या संस्था सरकारशी असहमत असलेले विरोधी पक्षनेते, सामाजिक कार्यकर्ते, लेखक आणि बुद्धिजीवींना त्रास देण्यासाठी साधने बनल्या आहेत. या कामातही, न्यायव्यवस्था सरकारला

अप्रत्यक्षपणे सहाय्यक म्हणून काम करते.

लोकशाहीचा चौथा स्तंभ ओळखल्या जाणाऱ्या माध्यमांची स्थितीही आज चिंताजनक आहे. आज पत्रकारिता आणीबाणीनंतर होती तशी राहिलेली नाही. याचे मुख्य कारण म्हणजे मोठ्या कॉर्पोरेट घराण्यांचा या क्षेत्रात प्रवेश आणि माध्यम गटांमध्ये असलेली नफा कमावण्याची स्पर्धा. नफेखोरीमुळे माध्यम संस्था पूर्णपणे जनविरोधी आणि सरकारच्या समर्थक बनल्या आ- हेत. सरकारी आणि बिगरसरकारी माध्यमांमधील फरक जवळज- वळ संपला आहे. व्यावसायिक विचारांमुळे माध्यमांची आक्रमकता आणि निष्पक्षता केवळ कमी होत नाही तर व्यावसायिक, नैतिक आणि लोकशाही मूल्ये आणि नागरी हक्कांबद्दलची त्यांची वचनबद्धता देखील कमी होत आहे. परिणामी, देश एका अघोषित आणीबाणीला सामोरा जात आहे. आसपास कोणीच सुखी, सम ाधानी दिसत नाही. शासन, प्रशासन यापासून त्रस्त दिसत आहे. हे वास्तव समाज मान्य करेल, तो सूर्यन...

इंदिरा-संजय गांधींच्या जोडीच्या तुलनेत मोदी-अमित शहा जोडी अधिक चातुर्याने अघोषित आणीबाणी हाताळत आहे. केंद्रात सत्तेत आल्यानंतर सत्तेतून आणखी सत्ता मिळवत त्यांनी पक्षावर आणि देशातील एकूणच सत्ताकारणावर आपली पकड घट्ट केली आहे. इंदिरा गांधींच्या आणीबाणीच्या तुलनेत मोदी यांच्या राजवटीतील अघोषित आणीबाणीला मर्यादा आहेत. कारण जमाना बदलला आहे. इंदिरा गांधींची आणीबाणी भोगणारे पंचवीस टक्के लोकही आज देशात नसतील. आणीबाणीनंतर दृढ झालेले अभिव्यक्तीस्वातंत्र्य आणि इतर मूलभूत हक्क हिरावून घेणे आता शक्य नाही. आज ‘सोशल मीडिया’ला काबूत ठेवणेही अवघड

विश्लेषण

नंदकुमार काळे

संगणक म्हणजे काय याबाबतच्या कल्पना सतत बदलत आहेत. तीस वर्षांपूर्वी असलेली मेनफ्रेम संगणकाची क्षमता आता ५जी स्मार्टफोनमध्ये काही वर्षात येईल. अनेक विकसक नवनवीन कल्पना राबवून व्यवसाय, जीवन, व्यापार, उद्योग, सरकारी कामकाज अशा अनेक बाबीत अभिनव प्रोग्रॅम्स/ॲप्स निर्माण करत आहेत. आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या जगात आपण वेगाने प्रगती करत आहोत. एके काळी केवळ विज्ञानकथांमध्ये पाहिले जाण-रे तंत्रज्ञान आता प्रत्यक्षात येत आहे. आज आपण अशा एका तंत्रयुगात आहोत जिथे संगणक प्रणालीने आपले जीवन व्यापून टाकले आहे. पारंपरिक संगणक अनेक समस्यांवर कार्यक्षमतेने उपाय शोधतो, परंतु काही गुंतागुंतीच्या समस्या सोडवण्यासाठी आणखी उच्च क्षमता आवश्यक आहे. अशा परिस्थितीत क्रांटम कॉम्प्युटिंग ही एक क्रांतिकारी संकल्पना म्हणून उदयास आली आहे. ही संगणक प्रणाली क्रांटम भौतिकशास्त्रावर आधारित आहे आणि पारंपरिक संगणकांपेक्षा लाखोपट वेगवान आणि कार्यक्षम ठरू शकते. कालचे सुपर कॉम्प्युटर आता नवीन स्वरूपात येत आहेत. त्याचेच नवीन नाव आहे क्रांटम कॉम्प्युटिंग. हे एक वेगाने उदयाला येणारे तंत्रज्ञान आहे. ते शास्त्रीय संगणकांसाठी अत्यंत गुंतागुंतीच्या समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी क्रांटम मॅकेनिकसच्या नियमांचा उपयोग करते. ही यंत्रे अर्ध्या शतकाहून अधिक काळ चालत आलेल्या शास्त्रीय संगणकांपेक्षा खूप वेगळी आहेत. क्रांटम संगणकाची संकल्पना सर्व प्रथम १९८२ मध्ये नोबेल पारितोषिक विजेते भौतिकशास्त्र रिचर्ड फेनमॅन यांनी मांडली. ज्याप्रमाणे संगणकाने मानवी जीवनात आमूलाग्र बदल घडवले, त्याचप्रमाणे क्रांटम कॉम्प्युटिंग भविष्यात अनेक क्षेत्रां मध्ये अभूतपूर्व बदल घडवण्याची क्षमता ठेवते.

हे तंत्रज्ञान केवळ पारंपरिक संगणकांच्या मर्यादा ओलांडून जटिल समस्या सोडवण्यास मदत करेल असे नाही, तर ते संशोधन, विकास आणि नवनवीन शोधांनाही चालना देईल. क्रांटम कॉम्प्युटर क्यूबिट्स वापरतात. क्यूबिट्स क्रांटम यांत्रिकीच्या नियम ळंवर आधारित असतात आणि त्यांच्यामध्ये सुपरपोजिशन आणि एंटँगलमेंट या दोन महत्त्वाच्या संकल्पना असतात. एंटँगलमेंट म्हणजे दोन किंवा अधिक क्यूबिट्स अशा प्रकारे जोडले जातात की, एका

प्रत्येक राज्यातील धोरणकर्त्यांना आणि प्रशासनाला केरळच्या यशोगाथेतून शिकण्याची आणि स्वतःच्या राज्यात डिजिटल साक्षरता वाढवणारे कायदे, धोरणे आणि कार्यक्रम अंमलात आणण्याची प्रेरणा घेणे शक्य आहे. केरळने साक्षरतेपाठोपाठ घालून दिलेला डिजिटल साक्षरतेचा मापदंड देशाने राष्ट्रीय पातळीवर अनुकरणात आणण्याची गरज आहे. केरळने या क्षेत्रात केलेल्या कामगिरीचा हा परिचय.

भारत हे एक विशाल आणि वैविध्यपूर्ण राष्ट्र आहे. ते डिजिटल युगाकडे वेगाने वाटचाल करत आहे. सरकारद्वारे चालवल्या जाणाऱ्या ‘डिजिटल इंडिया’ सारख्या मोहिमा भारताला तांत्रिकदृष्ट्या स्वावलंबी बनवण्याचा प्रयत्न करत आहेत. असे असले, तरी आजही देशातील बहुतेक ग्रामीण आणि मागास भागात डिजिटल साक्षरतेचा अभाव हा एक मोठा अडथळा आहे. केरळने मात्र पूर्ण डिजिटल साक्षरता प्राप्त करून या दिशेने एक अभूतपूर्व पाऊल टाकत देशासमोर एक उदाहरण ठेवले आहे. त्याची अधिकृत घोषणा अद्याप झाली नसली, तरी हे लक्षात घेण्यासारखे आहे की या मोहिमेत केरळ राज्याने सुमारे २१ लाख लोकांना डिजिटल साक्षर केले आहे. ही कामगिरी केवळ तांत्रिक दृष्टिकोनातूनच नव्हे, तर सामाजिक, आर्थिक, औद्योगिक आणि शैक्षणिक दृष्टिकोनातूनही महत्त्वाची आहे. केरळ राज्याचे हे मॉडेल संपूर्ण भारतात लागू केल्यास दूरगामी परिणाम दिवू शकतील आणि विकसित भारताच्या आपल्या स्वप्नाला पंख देऊ शकतील, असे म्हणणे अतिशयोक्त ठरणार नाही. केरळने डिजिटल साक्षरता ही समाजातील प्रत्येक घटकाला सामावून घेणारी एक व्यापक आणि समावेशक मोहीम म्हणून हाती घेतली. हे काम स्वयंमदत गटांनी सुरू केले. ते डिजी केरळ प्रकल्पापासून सुरू झाले. त्याला देशा-तील पहिली ग्रामीण डिजिटल साक्षरता योजना म्हणता येईल. या योजनेअंतर्गत राज्यभरात २१ लाखांहून अधिक डिजिटल निरक्षर नागरिकांची आ-ळख पटवण्यात आली आणि त्यांना संगणक, इंटरनेट आणि डिजिटल सेवांमध्ये यशस्वीरित्या प्रशिक्षण देण्यात आले.

या अतुलनीय प्रयत्नातून राज्याच्या कानाकोपऱ्यात केवळ डिजिटल शिक्षण दिले जात नाही, तर सरकारच्या ई-गव्हर्नन्स सेवा सामान्य लोकांपर्यंत पोहोचवण्यातही महत्त्वपूर्ण योगदान दिले जात आहे. आणखी एक वैशिष्ट्य म्हणजे या मोहिमेत महिलांचा सहभाग लक्षणीय आहे. ‘कुटुम्बश्च्री’सारख्या महिला संस्थेचीकरण गटांना डिजिटल प्रशिक्षण देण्यात आले आणि त्यांच्या समुदायांमध्ये डिजिटल साक्षरता पसरवण्याची जबाबदारी सोपवण्यात आली. यामुळे केवळ तांत्रिक ज्ञान पसरले नाही, तर महिलांची सामाजिक भूमिकाही बळकट झाली. याशिवाय केरळने

क्यूबिटची स्थिती बदलल्यास दुसऱ्या क्यूबिटची स्थितीही तत्काळ बदलते. यामुळे अत्यंत जटिल समस्या सोडवण्यासाठी प्रचंड समांतर प्रक्रिया करणे शक्य होते. साधे उदाहरण म्हणजे जसे साधा संगणक एका वेळी एक पुस्तक वाचेल आणि मग दुसऱ्या पुस्तकाकडे वळेल, पण क्रांटम कॉंप्युटर एकाच वेळी ग्रंथालयातील सगळी पुस्तके वाचायला घेईल. या क्रांटम नियमांम ुळे क्रांटम कॉम्प्युटर पारंपरिक संगणकांना लागणाऱ्या दशके किंवा शतकांच्या तुलनेत काही मिनिटांमध्ये किंवा सेकंदात अत्यंत गुंतागुंतीच्या गणिताच्या समस्या सोडवू शकतात. क्रांटम संगणक प्रणालीमुळे माहितीची देवाणघेवाण, साठवण, माहिती प्रक्रिया सुरक्षितरित्या करता येईल. यामुळे हॅकिंगसारखे प्रकार रोखता येतील. क्रांटम संगणकाच्या माध्यमातून अतिगुंतागुंतीचे गणिती सिद्धांत साठवले जाऊ शकतील. संगणकीय मॉडेलच्या आधारे वैद्यकिय आजारावरील कारणे शोधता येतील.

क्रांटम कॉम्प्युटिंगची शक्ती वापरणाऱ्या संस्था जगातील काही मोठ्या समस्यांचे निराकरण करण्यात मदत करू शकतात. औषध संशोधनापासून जागतिक कृषी, संरक्षण आणि अनेक क्षेत्रांमध्ये प्रगती करू शकतात. पर्यावरणक्षेत्रात हवामानात होणारे बदल टिपून त्यातील भूतकाळातील नियमांनुसार भविष्यातील निष्कर्ष म्हणजे हवामानाचे अंदाज काढणे महत्त्वाचे असते. हे अंदाज जितके बरोबर येतील, तितकी मदत मानवजातीला होईल. चक्रीवादळ, अतिवृष्टी, भूकंप या नैसर्गिक आपत्तीला आपण अस्मानी संकट मानतो. त्यात दर वर्षी प्राणहानी व कोट्यवधी मालमत्तेचे नुकसानही होते. या ठिकाणी भविष्यातील क्रांटम संगणक खूप मदत करू शकतील. संगणकाचे सध्याचे तंत्रज्ञान, कृत्रिम बुद्धिमत्तेशी संबंधित समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी, अतिउच्च संगणकीय संसाधने वापरतात. त्यासाठी प्रचंड मोठे विदा (डेटा) विश्लेषण करायची गरज असते. हे प्रकरण वेळखाऊ आणि खर्चिक आहे. क्रांटम कॉम्प्युटरमध्ये सध्याच्या कॉम्प्युटरच्या तुलनेत लक्षणीयरीत्या कमी संगणकीय संसाधनांसह समस्या सोडवण्याची क्षमता आहे. याम ुळे अधिक कार्यक्षम कृत्रिम बुद्धिमत्तेचे प्रोग्रॅम्स तयार

प्रत्येक वयोगटातील लोकांना हे ज्ञान आणि कौशल्ये मिळतील हे सुनिश्चित केले, मग ते विद्यार्थी असोत, गृहिणी असोत, म नरेगा कामगार असोत, शेतीत गुंतलेले तरुण असोत किंवा वृद्ध; केरळच्या या यशाचे सर्वात मोठे कारण म्हणजे त्याचा उच्च सा-क्षरता दर आणि शिक्षणव्यवस्थेत तंत्रज्ञानाचा स्वीकार. निःसंशयपणे, राज्य सरकारच्या राजकीय इच्छाशक्तीनेही या मोहिमेला गती देण्यात मोठी भूमिका बजावली आहे. याशिवाय, सामाजिक सहभाग आणि तांत्रिक पायाभूत सुविधांची सहज उपलब्धता यामुळे या मोहिमेला जनआंदोलनाचे स्वरूप मिळाले. स्थानिक संस्था आणि स्वयंसेवी संस्थांनीही या प्रयत्नात उत्साहाने भाग घेतला. आता प्रश्न असा आहे की हे मॉडेल संपूर्ण भार-तात कसे राबवता येईल. भारतासारख्या विविधतेने नटलेल्या देशात एकच मॉडेल थेट राबवणे शक्य होणार नाही आणि योग्यही होणार नाही.

या पार्श्वभूमीवर सर्वप्रथम प्रत्येक राज्याला त्यांच्या स्थानिक परिस्थितीनुसार हे मॉडेल तयार करावे लागेल. काही राज्यांम ध्ये भौगोलिक अडथळे आहेत तर काहींमध्ये सामाजिक-कौटुंबिक परंपरा आहेत. हे सर्व लक्षात घेऊन डिजिटल शिक्षण कार्यक्रम तयार करावे लागतील. ग्रामीण भारतात अजूनही इंटरनेटची सुविधा मर्यादित आहे. त्यामुळे डिजिटल पायाभूत सुविधा आणखी मजबूत करणे आवश्यक आहे. त्यासाठी ‘भारतनेट’सारख्या योजना जलद गतीने राबवाव्या लागतील.

त्यामुळे प्रत्येक पंचायत स्तरावर ब्रॉडबैंड सुविधा सहज उपलब्ध होईल. यासोबतच प्रत्येक जिल्हा आणि ब्लॉकमध्ये स्थानिक डिजिटल प्रशिक्षण केंद्रे स्थापन करावी लागतील. महिला, युवक आणि शेतकऱ्यांमध्ये डिजिटल साक्षरता वाढवण्यासाठी प्राधान्य दिले पाहिजे. विशेषतः

महिला स्वयंसहाय्यता गट आणि अंगणवाडी सेविकांना प्रशिक्षित करून त्यांच्या समुदायांमध्ये प्रशिक्षण कार्यात सहभागी करून घेता येईल. यामुळे समाजात डिजिटल जागरूकतेचे वाता-वरण निर्माण होईल आणि तंत्रज्ञानाचा समावेश जलद होईल. या मोहिमेत शैक्षणिक संस्थांचा सक्रिय सहभाग क्रांतिकारी ठरू शकतो. स्थानिक तांत्रिक संस्था वेळोवेळी त्यांच्या विद्यार्थ्यांना जवळच्या ग्रामीण भागात प्रशिक्षणासाठी प्रेरित करू शकतात. यामुळे तरुण विद्यार्थ्यांना त्यांच्या सामाजिक जबाबदारीची जाणीव होईल. खासगी संस्था आणि गैरसरकारी संस्थांच्या

हा एक शक्यता, या तंत्राचे अनेक क्षेत्रांना

दीर्घकालीन फायदे आहेत. आरोग्यक्षेत्रात हे तंत्रज्ञान औषध शोध, जिनोमिक्स आणि वैयक्तिक

आरोग्यसेवांना लक्षणीयरीत्या गती देऊ शकते. उत्पादन क्षेत्रासाठी ते पुरवठा साखळी व्यवस्थापन, खर्च कमी करणे आणि एकूण कार्यक्षमता सुध-रणे हे उद्दिष्ट साध्य करू शकते. सध्या अनेक वाहनांवर जीप-ीएसद्वारे वाहन हालचाल व्यवस्थापन माहिती मिळवली जाते. अनेक सीसीटीव्ही कॅमेरे चलतचित्रे रेकॉर्ड करतात. पण, हे सर्व पाहणे आणि त्यावर निर्णय घेणे मानवाच्या क्षमतेबाहेरचे आहे. इथेच उच्च तंत्रज्ञानक्षम माहिती पृथःकरण महत्त्वाचे आहे. माहितीचे तत्काळ पृथःकरण हा कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा पाया आहे. ही माहिती अनेक स्वरूपात असू शकते. उदा. प्रचलित दिशा आणि नकाशा शोधणे आणि त्यावरचे मार्गदर्शन, सॉफ्टवेअरने वाहनाच्या स्थानाचे द्रुतपणे विश्लेषण करणे आणि रिअल टाइम ट्रॅफिक समस्यांवर ड्रायव्हरला त्वरित मार्गदर्शन करणे. तसेच लक्षावधी सीसीटीव्ही कॅमेऱ्यांनी साठवलेल्या अनंत प्रतिमांचे त्वरित पृथःकरण करून निष्कर्ष काढण्यासाठी अतिशक्तिशाली संगणक लागतात. इथेच क्रांटम संगणक उपयुक्त ठरतील. माणसांना फक्त अपवादांबद्दलच सांगितले पाहिजे, तरच त्वरित निर्णय घेतले जातील. आपला शेजारी मुख्य स्पर्धक असलेला चीन या क्षेत्रात खूप पुढे आहे. आपल्या देशातील वित्त, संरक्षण, जलसाठे, ऊर्जानिर्मिती अशा अनेक क्षेत्रातील माहितीचा गैरवापर टाळण्यासाठी, आपल्याला सायबर सुरक्षेतील प्रतिबंधक प्रणा-ली विकसित कराव्या लागतील. इथे क्रांटम संगणक उपयोगी ठरतील.

२०२३ मध्ये आपल्या देशातही या विषयावर मंथन सुरू झाले.

सहकार्याने सार्वजनिक-खासगी भागीदारीअंतर्गत ही मोहीम यशस्वी करण्यासाठी सरकारला दररोज नवोपक्रम करण्यासाठी जोरदार प्रयत्न करावे लागतील.

या मोहिमेसाठी तांत्रिक कौशल्ये, ज्ञान, सामग्री आणि संसाधनांच्या स्वरूपात खा-सगी क्षेत्र महत्त्वपूर्ण योगदान देऊ शकते. याशिवाय, डिजिटल साक्षरतेची सामग्री आणि संसाधने स्थानिक

भाषांमध्ये उपलब्ध असणे अत्यंत आवश्यक आहे; जेणेकरून सामान्य नागरिक ते सहज समजू आणि वापरू शकतील. या प्रयत्नांमध्ये अंमलबजावणीचे निरीक्षण आणि मूल्यांकन करण्याची एक मजबूत व्यवस्था तयार करणे आवश्यक आहे. कोणत्याही राज्यात ही योजना तुलनेने मंद गतीने सुरू असल्यास वेळेत सुधारणात्मक पावले उचलण्यासाठी प्रयत्न करावे लागतील. इतकेच नाही, तर लोकांच्या सामाजिक मानसिकतेत बदल घडवून आणण्याचीही गरज आहे. असे झाल्यास ते तंत्रज्ञान सहजपणे स्वीकारू शकतील. या प्रयत्नात निश्चितच काही आव्हाने असतील. काही राज्यांना केरळकडून शिकावे लागेल, स्थानिक गरजांनुसार योजना आख्याव्या लागतील आणि समाजातील प्रत्येक घटकाच्या सहभागाने देशभर डिजिटल साक्षरतेच्या चळवळीचा प्रसार करावा लागेल. तरच भारत एक मजबूत आणि समावेशक डिजिटल राष्ट्र म्हणून पुढे जाऊ शकेल.

भारत एक नवीन झेप घेण्यासाठी आणि क्रांटम तंत्रज्ञानामध्ये जगाचे नेतृत्व करण्यासाठी सज्ज झाला आहे. राष्ट्रीय क्रांटम मिशनची आता निर्मिती करण्यात आली आहे. अशा प्रकारे मिशनच्या स्वरूपात क्रांटम तंत्रज्ञानाच्या विकासासाठी कार्यक्रम जाहीर करणारा भारत हा सातवा देश ठरला आहे. अमेरिका, चीन, कॅनडा, ऑस्ट्रेलिया, फिनलंड आणि फ्रान्स या देशांनी यापूर्वीच अशा मोहिमा सुरू केल्या आहेत. सुपरकंडक्टिंग आणि फोटोनिक तंत्रांसारख्या विविध प्लॅटफॉर्मस्वर आठ वर्षांमध्ये पन्नास ते एक हजार भौतिक क्यूबिट्स क्षमतेचा, मध्यम क्रांटम संगणक विकसित करणे हे नवीन मिशनचे उद्दिष्ट आहे. २०२३-२४ ते २०३०-३१ या आठ वर्षांच्या कालावधीत क्रांटम मिशनवर सहा हजार ६५ कोटी खर्च केले जातील. देशातील दोन हजार किलोमीटरच्या परिक्षेत्रातील ग्राउंड स्टेशन्समधील उपग्रह आधारित सुरक्षित क्रांटम कम्युनिकेशन, इतर देशांसोबत लांब पळूयाचे सुरक्षित क्रांटम कम्युनिकेशन, दोन हजार किलोमीटरपेक्षा जास्त अंतराचे आंतरशहर क्रांटम नेटवर्क हे मिशनचे इतर पैलू आ-हेत. हे मिशन आण्विक यंत्रणा आणि अणुघडयाळांमध्ये उच्च संवेदनशीलतेसह सुसज्ज मॅग्नोम िटर विकसित करण्यात मदत करेल. क्रांटम उपकरणे तयार करण्यासाठी सुपरकंडक्टर, नवीन सेमीकंडक्टर आणि टोपोलॉजिकल सामग्रीच्या डिझाइनमध्येदेखील हे मदत

करेल. मिशनअंतर्गत क्रांटम कॉम्प्युटिंग, क्रांटम कम्युनिकेशन, क्रांटम सेन्सिंग आणि मेट्रोलॉजी, क्रांटम सामग्री आणि उपकरणे या क्षेत्रात चार केंद्रे स्थापन केली जातील.

क्रांटम कॉम्प्युटिंग हे एक असे तंत्रज्ञान आहे, जे आपल्या भविष्याची दिशा बदलू शकते. हे केवळ वैज्ञानिक आणि तांत्रिक प्रगतीचे प्रतीक नाही, तर मानवाच्या सर्वात मोठ्या समस्या सोडवण्याची क्षमता असलेले एक शक्तिशाली साधन आहे. औषधनिर्माण, कृत्रिम बुद्धिमत्ता, सायबर सुरक्षा, हवामान बदल आणि सामग्री विज्ञान यासारख्या अनेक क्षेत्रांमध्ये ते क्रांती घडवून आणेल. सध्या या तंत्रज्ञानासमोर काही आव्हाने असली तरी, संशोधक आणि शास्त्रज्ञ त्यावर मात करण्यासाठी अथक प्रयत्न करत आहेत. क्रांटम कॉम्प्युटिंगचे महत्त्व केवळ गती आणि कार्यक्षम तेपुरते मर्यादित नाही, तर ते आपल्याला आजपर्यंत न सुटलेल्या जटिल समस्यांवर उत्तरे शोधण्याची आणि मानवजातीसाठी एक उज्वल भविष्य घडवण्याची संधी देते. येत्या काही दशकांमध्ये क्रांटम कॉम्प्युटिंग आपल्या जीवनाचा अविभाज्य भाग बनेल आणि आपले जग पूर्वीपेक्षा अधिक कार्यक्षम, सुरक्षित आणि प्रगतशील बनवेल अशी अपेक्षा आहे.

deepak@deepakshikarpur.Com (लेखक उद्योजक व संगणक साक्षरता प्रसारक आहेत.)

केरळने हे कसे साध्य केले, हा ही अभ्यासाचा विषय आहे. हे एकाएकी झाले नाही. राज्य साक्षरता अभियान प्राधिकरणाने अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमातीतील महिलांवर विशेष भर देऊन विद्यार्थ्यांच्या साक्षरतेचे प्रमाण वाढवण्यासाठी अनेक उपक्रम हाती घेतले आहेत. आठ जिल्ह्यांमध्ये सुरुवातीच्या टप्प्यात सुरू करण्यात आलेला हा व्यापक डिजिटल साक्षरता उपक्रम या उपेक्षित समुदायांना भेडसावणाऱ्या शैक्षणिक आणि सामाजिक-सांस्कृतिक असमानता दूर करण्यासाठी समर्पित आहे. राज्य शैक्षणिक संशोधन आणि प्रशिक्षण परिषद, राज्य शैक्षणिक तंत्रज्ञान संस्था आणि राज्य मुक्त आणि जीवनभर शिक्षण परिषद यासारख्या संस्थांचा सक्रिय सहभाग या प्रकल्पांमध्ये स्वीकारल्या जाणाऱ्या व्यापक दृष्टिकोनाचे महत्त्व अधोरेखित करतो. पूर्ण डिजिटल साक्षरता साध्य करण्याच्या दिशेने केरळची प्रगती केवळ शिक्षणाप्रती असलेले त्यांचे समर्पण दर्शवत नाही, तर डिजिटल युगात व्यक्तींना सक्षम बनवण्यात तंत्रज्ञानाची महत्त्वाची भूमिकादेखील अधोरेखित करते. विधानसभेचे सदस्य केरळच्या यशोगाथापासून प्रेरणा घेऊन आपल्या राज्यात डिजिटल साक्षरता वाढवणारी धोरणे आणि कार्यक्रम तयार करून अंमलात आणू शकतात. त्यामुळे डिजिटल सक्षमीकरणाच्या व्यापक राष्ट्रीय ध्येयात योगदान मिळेल. पूर्ण डिजिटल साक्षरता साध्य करण्याच्या केरळच्या वचनबद्धतेचा केवळ भारतातील मंत्री आणि आमदारांवरच नव्हे, तर संपूर्ण देशावर मोठा प्रभाव पडतो. केंद्र सरकार विविध राज्यांच्या विविध गरजा लक्षात घेऊन मोठ्या प्रमाणात डिजिटल असमानता दूर करणारे उपक्रम

आखण्यासाठी केरळच्या मॉडेलपासून प्रेरणा घेऊ शकते. डिजिटल साक्षरता ही आर्थिक संधीशी आंतरिकरित्या जोडली आहे. डिजिटल कौशल्ये वाढवून व्यक्ती ई-कॉमर्स, ऑनलाइन फ्रीलान्सिंग आणि रिमोट वर्कसह डिजिटल अर्थव्यवस्थेत सहभागी होण्यासाठी अधिक सुसज्ज असतात. केरळच्या उपक्रमांची प्रतिकृती बनवून राज्यातील नेते अशा आर्थिक सक्षम िकरणाला प्रोत्साहन देऊ शकतात. डिजिटल साक्षरतेवर अधिक लक्ष केंद्रित केल्याने भारतातील शैक्षणिक क्षेत्राला लक्षणीय फायदा होईल.

मनाला भिडणारे गीत

अलिकडेच आपण जागतिक संगीत दिन साजरा केला. त्यानिमित्ताने ‘मर्जी की मालकिन’ हे गाणे रिलीज करण्यासाठी बॉलिवूड अभिनेत्री पारुल गुलाटी पॉवरहाऊस गायिका सुनिधी चौहानसोबत दिसून आली. या दोघींनी मिळून हे गाणे सादर केले आहे. यशराज मुखते यांनी निर्मित आणि संगीतबद्ध केलेले हे गीत म्हणजे आकर्षक सूरच नाहीत तर ते महिलांच्या आयुष्य प्रवासाबद्दल भाष्य करणारे आहे. त्यांचे धैर्य, स्वातंत्र्य आणि निर्भय महत्वाकांक्षा या गाण्याद्वारे व्यक्त होत आहेत. त्यामुळेच हे गाणे अनेक यशस्वी महिलांच्या यशाचे प्रतिबिंब असल्याचे मत पारुल गुलाटी हिने व्यक्त केले आहे. महिलांना, विशेषतः तरुणींना आणि इच्छुक उद्योजकांना सक्षम करण्यासाठी ते महत्वाची भूमिका बजावेल, असे तिचे म्हणणे आहे.

गाण्याबद्दल बोलताना ती म्हणाली, ‘मर्जी की मालकिन’ ही फक्त एक ओळ नाही तर एक घोषणा आहे. प्रत्येक महिलेला स्वतःच्या निवडी, कारकीर्द आणि स्वप्ने स्वीकारण्याचा अधिकार आहे. आम्ही गाण्यातून हाच विचार पोहोचवण्याचा प्रयत्न केला आहे. सुनिधी चौहानसोबत काम करण्याबद्दल पारुल म्हणाली, ‘सुनिधीसोबत काम करणे माझ्यासाठी अत्यंत गौरवास्पद आहे. माझ्यासाठी ती नेहमीच एक आदर्श राहिली आहे. तिच्या आवाजात या गाण्याची गरज असणारी एक धग आहे. त्यामुळेच गाणे ऐकणाऱ्या प्रत्येक मुलीमध्ये एक शक्तिशाली विचार प्रज्वलित करण्याचे काम हे गाणे करेल, याचा आम्हाला विश्वास वाटतो.’

एकूणच हे गाणे अशा असंख्य महिलांविषयी थेट भाष्य करते ज्यांना सतत वाट पाहण्यास, तडजोड करण्यास किंवा जुळवून घेण्यास सांगितले गेले आहे. ‘हा ट्रॅक शांतपणे स्वतःचे साम्राज्य निर्माण करणाऱ्या प्रत्येक मुलीसाठी आहे. मला आशा आहे की ते एखाद्याच्या धाडसी निर्णयाचा सारुंडट्रॅक बनेल...’ असे म्हणत ती आपल्या भावना व्यक्त करते. थोडक्यात सुनिधीच्या जबरदस्त आवाजामुळे आणि पारुलच्या स्पष्ट दृष्टिकोनामुळे, ‘मर्जी की मालकिन’ हे गाणे आधीच गाण्यापेक्षा खूप काही जास्त बनले आहे. ही एक चळवळ आहे. त्यामुळेच स्पीकरवरून मोठ्याने वाजत असो किंवा इअरबड्सवरून हळू आवाजात वाजत असो, सक्षम करणारे हे गाणे प्रत्येक श्रोत्याच्या मनाला भिडेल यात शंका नाही.

मनोरंजनाची मेजवानी

वर्षातील सहावा महिना अखेरच्या टप्प्यात आहे. त्यातच मनोरंजनाच्या दृष्टीने हा शेवटचा आठवडा खूप महत्वाचा आणि खास ठरत असल्याने बरीच चहलपहल अनुभववास मिळतीये. ओटीटीपासून थिएटरपर्यंत एकामागून एक वेब सिरीज आणि चित्रपटांचे प्रदर्शन चर्चेत असल्यामुळे प्रेक्षकांना भरपूर चॉईस मिळाला नसता तरच नवल. जिनेंद्र कुमार यांच्या कल्ट क्लासिक वेब सिरीज ‘पंचायतच्या सीझन ४’ च्या रिलीजची बरीच चर्चा असून

अमेझॉन प्राइम व्हिडिओवर ऑनलाइन स्ट्रीम होत असलेल्या या सिरीजची मोठी हवा पाहायला मिळतीये. याबरोबर मार्व्हल युनिव्हर्सच्या सुपरहिरो वेब सिरीज ‘आयर्न हार्ट’नेही वातावरणनिर्मिती केली आहे. जिओ हॉटस्टारवर प्रेक्षक याचा आनंद घेऊ शकतात. दुसरीकडे

सुपरनॅचरल हॉरर थ्रिलर पाहण्याची आवड असणारे काजोलच्या ‘मा’ कडे आकर्षित होणे स्वाभाविक आहे.

मानसिक थ्रिलर असणारी बंगाली वेब सिरीज ‘बिभीषण’ ही प्रेक्षकांना रंजक वाटू शकते. प्रेक्षकांना झी फाईव्ह वर त्याचा आनंद घेता येईल. या सगळ्याच्या बरोबरीने सोनाक्षी सिन्हा,

अर्जुन रामपाल आणि परेश रावल स्टारर हॉरर थ्रिलर ‘निकिता रॉय’ देखील बराच चर्चेत आहे.

राम कपूर स्टारर वेब सिरीज ‘मिस्ट्री’ देखील मनोरंजनास सज्ज असून याद्वारे प्रेक्षकांना अमेरिकन सिरीज ‘मोंक’ चे हिंदी रूपांतर पाहायला मिळतंय. राम बऱ्याच काळानंतर डिक्टेटर अरमान मिस्त्रीच्या भूमिकेत आपल्या क्षेत्रात परतत

असून प्रेक्षक जिओ हॉटस्टारवर त्याचा आनंद लुटू शकतात. बॉक्स ऑफिसवर धुमाकूळ घालणारा अजय देवगण आणि रिशे श देशमुख यांचा क्राइम थ्रिलर ‘रेड २’ ओटीटीवरील प्रेक्षकांच्या आकर्षणाचे केंद्र ठरू शकतो. तो नेटफ्लिक्सवर पाहता येईल. एकंदर प्रत्येकाला हवे ते देण्यास मनोरंजनविश्व सिद्ध आहे, हेच खरे.

रविवार, दि. २९ जून २०२५ ०४

धमाल फोटो, खुमासदार व्हिडिओ

‘भुल भुलैया ३’ नंतर कार्तिक आर्यनने आगामी चित्रपटांची तयारी सुरू केली आहे. अनुराग बसूच्या रोमॅंटिक ड्रामा व्यतिरिक्त तो समीर विद्वांसच्या चित्रपटावर देखील काम करत आहे. अलीकडेच, त्याने आपले परदेशातील काही मजेशीर फोटो शेअर केले असून ते मोठ्या प्रमाणावर व्हायरल होत आहेत.

कार्तिक आर्यन सध्या करण जोहर निर्मित ‘तू मेरी मैं तेरा मैं तेरा तू मेरी’ चे शूटिंग करत आहे. त्याचे दिग्दर्शन समीर विद्वांस यांनी केले आहे. याच चित्रपटाच्या शूटिंग दरम्यानचे फोटो अभिनेत्याने सोशल मीडियावर शेअर केले आहेत.

अलिकडेच ईस्टाग्राम स्टोरीवर त्याचे हे बरेच फोटो आणि व्हिडिओ प्रेक्षकांनी पाहिले आणि ‘लाईक्स’च्या माध्यमातून पसंतीही नोंदवली. पहिल्या फोटोमध्ये क्रोएशियन भाषेत ‘२१ जून २०२५ तू मेरी मैं तेरा मैं तेरा तू मेरी’ असे लिहिले आहे तर दुसऱ्या व्हिडिओमध्ये कार्तिक बागेत फुटबॉल खेळताना दिसत आहे.

दुसऱ्या एका फोटोमध्ये तो टीमसोबत मजा करताना दिसतोय तर अशाच एका फोटोमध्ये पिझ्झा शॉपवर उभा असून पूर्ण लक्ष पिझ्झावर केंद्रित केलेल्या कार्तिकची छबी दिसत आहे. एका व्हिडिओमध्ये

दि

गदर्शक सिद्धार्थ आनंद शाहरुख खानच्या आगामी ‘किंग’चे

दिग्दर्शन करत

असून हा चित्रपट मोठ्या स्टारकास्टमुळे बऱ्याच काळापासून चर्चेत आहे.

त्यातच आता त्यात एका प्रसिद्ध अभिनेत्याची एन्ट्री होत असल्याची बातमी आहे.

याचा खुलासा स्वतः संबंधित अभिनेत्याने केला असून सांगितले आहे की, शाहरुख खानने त्याला फोन करून या चित्रपटात काम करण्याची ऑफर दिली आहे. याआधी शाहरुख मुलगी सुहानासोबत ‘किंग’ मध्ये पहिल्यांदाच मोठ्या पडद्यावर धमाल करणार असल्याची बातमी प्रेक्षकांमध्ये उत्साह निर्माण करून गेली होती. त्यातच आता ‘पाताल लोक’ वेब सिरीज फेम अभिनेता जयदीप अहलावतने स्वतः आपण ‘किंग’चा भाग राहणार असल्याचे सांगितले आहे.

‘शाहरुख खान बऱ्याच दिवसांपासून माझ्या नावाचा विचार करत होते. पण दिग्दर्शक सिद्धार्थ आनंद थोडे साशंक होते. ही भूमिका छोटी असल्यामुळे माझ्याकडून होकार मिळेल की नाही, याबद्दल शंका होती. मात्र

परदेशी माणूस त्याला ‘कार्तिक भैया’ म्हणत आहे तर दुसरा एकजण त्याला गाडीत ओढत आहे. आपणखी एका व्हिडिओमध्ये तो क्रोएशियन फेस्टमध्ये मजा करत आहे. त्याच्या या सगळ्या मजामस्तीला चाहते लाईक करत आहेत.

स्ट्रीट शॉपिंगची झलक दाखवण्यासोबतच त्याने या ट्रिपमध्ये फुटबॉलचा सरावही केला. तसेच टीमसोबत वेळ घालवल्यानंतर त्याने रेमो डिस्झासोबत एक स्टायलिश फोटो क्लिक केला. इतकेच नव्हे तर क्रोएशियातील झाग्रेबच्या भाजी मार्केटची झलकही त्याने व्हिडिओच्या माध्यमातून दाखवली.

एका मजेशीर व्हिडिओमध्ये तर हा अभिनेता रस्त्याच्या कडेला गाडीत बसून चक्क दाढी करत आहे आणि एक व्यक्ती त्याचा मजेमजेत मेकअप करत आहे. त्याने या gamतीशीर स्लाईडचा शेवट स्वतःच्या शर्टलेस फोटोसह केला आहे. अर्थातच

कॅप्शनमध्ये चित्रपटाचे नाव लिहायला तो विसरलेला नाही.

त्यांच्या शब्द कोण अद्देरू शकतो?’ असे सांगत आपण ‘किंग’मध्ये काम करण्यास होकार दिल्याचे या अभिनेत्याने स्पष्ट केले.

थोडक्यात जयदीप अहलावतने स्वतः

वाढता वाढता वाढे...

अधिकृत पुष्टी केल्यामुळे आगामी ‘किंग’मध्ये तो छोटी पण महत्वाची भूमिका साकारताना दिसणार आहे. एकूण स्टारकास्टवर नजर टाकली तर अनिल कपूर, जॅकी श्रॉफ, दीपिका पदुकोण, सुहाना खान आणि सौरभ शुक्ला असे अनेक कलाकार त्यात महत्वाच्या भूमिका साकारताना दिसतील. आता त्यात जयदीपचे नाव मिसळले गेल्यामुळे वेगळे वजन प्राप्त होईल, असे म्हणावे लागेल.

कोणाची सरशी?

चार वर्षांच्या प्रदीर्घ प्रतीक्षेनंतर ‘कुबेर’ हा क्राइम आणि थ्रिलर चित्रपट थिएटरमध्ये प्रेक्षकांचे लक्ष वेधून घेत आहे. जून २०२१ मध्ये ‘कुबेर’ची घोषणा करण्यात आली होती. चित्रीकरण तीन वर्षांनी पूर्ण झाले आणि आता तो हाऊसफुल्लचा बॅनर मिरवत आहे.

हा बॉलिवूडमधील बहुप्रतिक्षित ‘सितारे जमीन पर’ सोबत मोठ्या पडद्यावर प्रदर्शित झाला खरा तथापि, आमिर खानच्या चित्रपटासमोर धनुषचे आकर्षण किंचितही कमी झालेले दिसले नाही. ‘सितारे जमीन पर’ ला मागे टाकल्यानंतर ‘कुबेरा’ने चांगली कमाई सुरू ठेवली आहे.

हे दोन्ही चित्रपट २० जून रोजी थिएटरमध्ये प्रदर्शित झाले. दोन्ही वेगवेगळ्या शैलीचे आहेत. पहिल्या दिवशी झाली सुपरस्टारम धील संघर्षाचा कमाईवर फारसा परिणाम झाला नाही. ‘कुबेरा’ने पहिल्या दिवशी आमिरच्या चित्रपटापेक्षा १४ कोटी रुपये जास्त कमाई केली. दुसऱ्या दिवशीचे कलेक्शनही चांगले होते.

धनुष, नागार्जुन आणि रश्मिका मंदाना यांच्या प्रमुख भूमिका असणाऱ्या ‘कुबेर’ने दुसऱ्या दिवशी १७.६१ कोटी रुपये कमावले. हे कलेक्शन पहिल्या दिवसापेक्षा १९ टक्के जास्त होते. आठवड्याच्या शेवटीही त्याला फायदा झाला असल्याचे दिसून आले.

अर्थात ‘कुबेरा’ने कमाईत उडी मारून सर्वांना आश्चर्यचकित केले असेल, तरी तो ‘सितारे जमीन पर’चा दुसऱ्या दिवसाचा विक्रम मोडू शकला नाही. आमिर खानच्या चित्रपटाने दुसऱ्या दिवशी २१.५० कोटी रुपये कमावले. शेखर कम्मला दिग्दर्शित ‘कुबेर’ची कथा एका भिकाऱ्याभोवती (धनुष) फिरते. तो स्वतःला वाचवण्यासाठी आणि सत्य बाहेर आणण्यासाठी कसा संघर्ष करतो हे चित्रपटात बघायला मिळते.

मराठी मनोरंजन विश्वातील ज्येष्ठ अभिनेते विवेक लागू यांच्या

निधनाची दुखद वार्ता अलिकडेच आपण ऐकली. ते दिवंगत ज्येष्ठ अभिनेत्री रीमा लागू यांचे पूर्वश्रमीचे पती तर अभिनेत्री-लेखिका मृण्मयी लागूचे पिता होते. विवेक यांच्या जाण्याने मराठी मनोरंजन विश्वाचे मोठे नुकसान झाले आहे. त्यांनी विविध मालिका आणि चित्रपटांमध्ये काम केले होते. मराठीसह हिंदीमध्येही त्यांचे काम गाजले.

त्यांच्या गाजलेल्या कलाकृतींविषयी बोलायचे झाल्यास ‘गोदावरीने काय केले’ (२००८), ‘अली’ (२०१३), ‘व्हॉट अबाउट सावरकर’ (२०१५), ‘३१ दिवस’ (२०१८) इत्यादींचा उल्लेख करावा लागेल. तसेच त्यांच्या ‘चार दिवस सासूचे’, ‘हे मन बावरे’, ‘एका लग्नाची दुसरी गोष्ट’ या मालिकाही गाजल्या होत्या.

त्यांची पत्नी रिमा लागू यांचं

विवेक लागूंचे स्मरण

लग्नाआधीचं नाव नयन बडबडे होतं. रिमा यांनी अभिनय करता करता बँकेत नोकरी केली. तेव्हा कलाकारांसाठी खास कोटा असायचा. बँकांमधील नाटकांच्या स्पर्धांदरम्यान

त्यांची आणि विवेक यांची भेट झाली. तेव्हा विवेक २३ वर्षांचे तर रिमा १८ वर्षांच्या होत्या. दोन वर्षांच्या प्रेमानंतर ते १९७८ मध्ये विवाहबंधनात अडकले. पण काही वर्षांनी मतभेद वाढू लागल्याने वेगळे होण्याचा निर्णय घेत त्यांनी घटस्फोट झाला होता. अर्थात घटस्फोटानंतरही रिमा लागू यांनी लग्नानंतरचेच नाव लावले होते.

विवेक लागू यांच्या जाण्याने नक्कीच सर्वांना धक्का बसला आहे. मराठी मनोरंजन विश्व नेहमीच त्यांचे स्मरण ठेवेल.

कुर्लस मराठी वाहिनीवरील ‘आई तुळजाभवानी’ या लोकप्रिय

मालिकेत असुरीशक्तींच्या वर्चस्वासाठीचा संघर्ष आता अधिक गहिऱा होत असून देवी तुळजाभवानीचा शोध घेत माया थेट छोट्या जगदंबाच्या घरी पोहोचणार आहे. गंगाईच्या मांडीवर विसावलेली बाल जगदंबा, शांत मंगलमय वातावरण... पण अचानक तेथे ‘माया’ या असुरीशक्तीचा प्रवेश होतो आणि वातावरणाला एक भीतीदायक कलाटणी मिळते. तेव्हा प्रेक्षक यात गुंतून जातील, हे वेगळे सांगायला नको.

‘ह्यांना तर झोपवलं... आता तुझा काळ जवळ आलाय, तुळजा...’ असे म्हणत

कथा रंजक वळणावर

माया तिची असुरीशक्ति प्रकट करते. मात्र मार्गात अनेक दैवी त्रिशूल उभे राहतात आणि घराभोवती दैवी तेज पसरतं. दरवाजा उघडतो आणि जगदंबा तेजस्वी रूपात समोर येते. यामुळेच संतापून माया जगदंबाला आव्हान देताना म्हणते, ‘मी तुला इथून घेऊनच जाणार, मला कमी लेखू नकोस...’ मात्र त्यानंतर घडणाऱ्या नाट्यमय घडामोडी आणि जगदंबाने निर्माण केलेले आव्हान

यामुळे पुढे काय होणार याची उत्सुकता निर्माण होते.

आता माया शक्तिशाली रूपात प्रकट झाली आहे. लोभ, क्रोध, मोह, मत्सर, मद आणि माया या षड्रिपूंच्या प्रभावाने आणि त्यांना नियंत्रित केल्याने महिषासुर अधिक बलशाली झाला आहे. यामुळे बाल जगदंबेच्या मार्गातील अडथळे अधिकच वाढताना दिसत आहेत. ही माया केवळ षड्रिपूंतील एक नसून ती संपूर्णसृष्टी उध्वस्त करू शकते. त्यामुळे तिचं बलाढ्य मायावी आव्हानं आणि देवीच्या भक्तीचा अद्वितीय प्रवास यांचा संगम येत्या काही भागात पाहायला मिळणार आहे.